НАЦРТ ЗАКОНА О АУТОРСКОМ И СРОДНИМ ПРАВИМА: НОВА/СТАРА ПОЗИЦИЈА БИБЛИОТЕКА

Драгана Милуновић
Народна библиотека Србије, Београд
dragana.milunovic@nb.rs

УДК: 021.89:347.78(497.11)

Сажетак

Предлог новог Закона о ауторском и сродним правима донео је одређене новине које најављују промене у домену који се односи и на библиотеке. Усаглашен са европском правном регулативом, у оквиру које су имплементиране предвиђене нове обавезе, предлог Закона, по природи материје коју уређује, тежи заштити, али и проширивању досадашњих права носилаца ауторског права. Положај библиотека у оквиру текста Закона је недовољно схваћен са становишта њихове улоге коју остварују у друштву знања. У раду су изнете главне примедбе НБС на планиране новине у законским решењима.

Кључне речи: Закон о ауторском и сродним правима, Народна библиотека Србије, Завод за интелектуалну својину, право јавног позајмљивања

Током 2021. године, Министарство привреде Репубике Србије, као иницијатор, и Завод за интелектуалну својину, као главни реализатор, окупили су радну групу састављену од представника различитих интересних група ради утврђивања измена и допуна, односно доношења новог Закона о ауторском и сродним правима.[1] Ово је први пут да је Народна библиотека Србије (НБС) имала прилику да благовремено достави бројне недоумице у вези са тумачењем овог Закона, а са којима се годинама уназад суочавала и покушавала да их разуме и разреши консултујући међународну праксу или потпуно се ослањајући на сопствене капацитете.

Из тог разлога смо током 2020. донели интерни Правилник о коришћењу грађе и услуга НБС, односно иновирали претходни, руководећи се саветима добијеним током састанака радне групе Конференције директора националних библиотека Европе (CENL).[2] На тај начин, интерно смо уредили питања која се пре свега тичу умножавања грађе, али и права њеног јавног приказивања.

За потребе сугестија на нацрт новог Закона, оформили смо интерну радну групу у НБС, која је неколико месеци темељно прегледала текст предлога Закона, као и образложење Нацрта закона, достављено као део материјала. Обавили смо и консултације са колегама широм света, интересујући се додатно за конкретна решења у неким земљама, а посебно за моделе и начине реализације права јавног позајмљивања, са којим библиотеке у Србији немају претходног искуства. Наиме, иако је ова обавеза већ била законом дефинисана 2009, до сада није стављена у примену. Претпоставка је да организације за остваривање колективних права аутора у Србији које се баве штампаним делима нису биле довољно јаке и организоване да права која им је Закон дао још пре много година у пракси и остваре.

У овом раду осврнућемо се на неке од сугестија које је НБС дала на понуђени текст Нацрта, а паралелно са тим и на став законодавца у вези са овим сугестијама, тако да би била представљена једна врста паралелног приказа тока расправе на тему Закона.

РАЗЛОЗИ ЗА ДОНОШЕЊЕ НОВОГ ЗАКОНА

Уставни основ за доношење овог Закона садржан је у одредби члана 97, став 1, тачка 7 Устава Републике Србије, на основу којег Република Србија уређује и обезбеђује својинске и облигационе односе и заштиту свих облика својине.

Према мишљењу Завода за интелектуалну својину, важећи Закон о ауторском и сродним правима („Службени гласник РС" бр. 104/09, 99/11,

1 У даљем тексту: Закон.

2 *Conference of European National Librarians.*

119/12, 29/16 – одлука УС и 66/19) представља солидну законодавну творевину са квалитетним решењима, логички и систематски чврстом структуром и успелом терминолошком основом. Важећи Закон до сада је више пута мењан и допуњаван (последњи пут у марту 2019) и то првенствено због усклађивања националног прописа са прописима Европске уније. Европска унија уређује правну област ауторског и сродних права веома детаљно, кроз велики број директива, којима често доноси и потпуно нова решења, прописује нова права и реформише до сада уређен ауторско-правни систем.[3]

Разлог за доношење новог Закона јесте потреба да се домаћи пропис усклади са прописима Европске уније, и то са Директивом ЕУ 2012/28 о одређеним дозвољеним коришћењима ауторских дела чији аутор није познат и Директиве ЕУ 2014/26 о колективном остваривању ауторског и сродних права о уступању права над музичким делима за више државних територија на унутрашњем тржишту. Реч је о две директиве чија имплементација захтева велики број нових нормативних решења и интервенција у више од половине чланова важећег Закона. Стога је одлучено да се приступи изради новог Закона о ауторском и сродним правима.[4]

Један од разлога за доношење овог прописа јесте и потреба да се домаћим прописом уреди поступак омогућавања приступа објављеним делима за лица која су слепа, слабовида или на други начин онемогућена да користе штампане материјале. Наиме, Законом о потврђивању Маракешког уговора за омогућавање приступа објављеним делима за лица која су слепа, слабовида или на други начин онемогућена да користе штампане материјале, Република Србија се обавезала да ће путем ограничења ауторског права омогућити умножавање, стављање у промет и давање на послугу примерака ауторских дела у форматима који су прилагођени слепим и слабовидим лицима, као и прекограничну размену таквих примерака.[5]

Предложеним изменама важећег Закона на неколико места прописана су нова ограничења ауторског и сродних права, како би се национални пропис ускладио са горенаведеним директивама и међународним уговором.

Изменама важећег Закона нарочита пажња посвећена је делу Закона који уређује питања колективног остваривања ауторског и сродних права и то на начин како то уређује Директива ЕУ 2014/26. Прописан је низ нових одредби које ће, по мишљењу законодавца, осигурати транспарентнији рад организација за колективно остваривање права, а додате су и одредбе које су до сада биле уређене једино општим актима организације. Такође, новину представља и то што сада Закон јасно прописује и одређена обавезна права носилаца права према организацији, као нпр. право на

3 На основу Образложења нацрта закона о ауторском и сродним правима.

4 *Исто.*

5 *Исто.*

слободан избор организације, право аутора односно носиоца права да некомерцијално искоришћава своја ауторска дела, односно предмете сродних права и др.

Даље, Закон врло детаљно и прецизно прописује поступак надзора над радом организација који се води пред надлежним државним органом (Заводом за интелектуалну својину). До сада то није био случај већ је поступак вођен сходном применом одредби Закона о општем управном поступку.[6]

Затим је детаљније уређен садржај извештаја који организације достављају Заводу за интелектуалну својину као надзорном органу. Закон детаљније уређује и питање одређивања тарифа накнада. Питање тарифа је свакако најосетљивије када је реч о комуникацији између организација и корисника.

Народна библиотека Србије није била сагласна са ставом да је досадашњи Закон на добар начин уређивао питања из домена рада библиотека, а такође сматрамо да ни Нацрт новог закона није донео решења у вези са питањима која се на њих односе. Овде пре свега мислимо на проналажење баланса између јавног интереса који остварују библиотеке и комерцијалног интереса носилаца ауторских права.

Имали смо низ примедби на Нацрт, почевши од терминолошких, преко нејасно дефинисаних појмова који се односе на нашу и сродне области, до суштинских, које се односе на имплементацију нових намета библиотекама, који се, у основи, косе са суштином њихових базичних оснивачких циљева.

***

Примедбе које је дала НБС односиле су се пре свега на терминологију коју користи Закон. Наиме, сматрали смо да је неопходно прецизно разликовати писана дела у смислу садржаја и форме, јер су у тренутно важећој дефиницији оне измешане. Сматрали смо да писана дела нису коректно дефинисана овим Законом и дали предлог заснован на Закону о библиотечко-информационој делатности.[7]

Предложили смо и укључивање истраживачких података у дефиницију, што је представљало минимум нашег предлога; отворено је питање да ли је

---

6 *Исто.*

7 Библиотечко-информациону грађу и изворе чине: књиге, рукописи, брошуре, сепарати, серијске публикације, музичка дела, картографска грађа, каталози, календари, умножени уметнички и сценски програми, фотографије, албуми, разгледнице и цртежи, просторни и други планови, гравире, плакати и друга ликовна и графичка грађа, леци, огласи и саопштења, звучни и видео записи у било ком облику (изузев на филмској траци), електронске публикације дистрибуиране на физичким носачима и електронске публикације дистрибуиране на интернету, садржај интернет домена Републике Србије, комбиноване и мултимедијалне публикације, рачунарски програми у јавној употреби и друге публикације (у даљем тексту: библиотечка грађа и извори).

потребно додати и посебан став Закона који се њима бави. Подсећамо да је реч о прелиминарним резултатима истраживања које аутори чине јавно доступним на различитим платформама за отворену науку, а с обзиром на то да је реч о „свежим" подацима, заштита права аутора у овој фази је од изузетног значаја.

У уводним члановима који се тичу питања псеудонима, сматрали смо и изнели да псеудоним представља идентификацију коју је аутор изабрао, имајући у виду да аутор који пише под псеудонимом не мора нужно бити непознат. Писање под псеудонимом се може сматрати и моралном компонентом права назначавања имена аутора по сопственом избору (псеудоним, дакле, не представља нужно анонимност).

УМНОЖАВАЊЕ ФИЗИЧКИХ ПРИМЕРАКА

Проблем умножавања физичких примерака библиотечке грађе, односно њихових делова, представља једно од најспорнијих питања са којима се библиотеке суочавају у свакодневном раду. Наиме, важећи Закон о ауторском и сродним правима не дефинише обим публикције који се сматра дозвољеним за репродуковање, нити разликује потребу да се ово питање појединачно уреди за посебне врсте грађе. Као и у неким другим европским законодавствима, у Србији закон дозвољава умножавање грађе за индивидуалне потребе корисника уколико се умножавање врши у личне и некомерцијалне сврхе. Међутим, обим публикације прописан је на део који представља „небитан састојак у односу на главно дело" или у формулацији неких европских закона „разуман део публикације". Шта се сматра разумним делом, као и ко је надлежан да изврши објективну процену у овом смислу није дефинисано. Поставља се и питање да ли се једна свеска периодичне публикације сматра целином из које је дозвољено копирање „разумног дела публикације", односно шта уколико „разуман део" садржи и чланак као целину или пак више целих чланака.

Такође, Закон о ауторском и сродним правима ограничио је ово право аутора у односу на јавне библиотеке, образовне установе, музеје и архиве, који су овлашћени да умножавају дела за сопствене архивске потребе, уколико се умножавање врши из сопственог примерка без намере остваривања непосредне или посредне имовинске користи. Неовлашћено умножавање, као и стављање у промет примерака ауторских дела представља повреду ауторског права, о чему институције културе морају водити рачуна.

Међународна пракса указује на различите приступе овом проблему и често прибегава уређивању овог питања кроз интерне акте библиотека. Проценат дозвољеног обима публикације за умножавање креће се од свега пет, до тридесет, а главна тенденција заправо се односи на увођење што већег броја могућности за самостално корисничко управљање маши-

нама за репродуковање, чиме се одговорност за утврђивање обима који ће се умножавати директно пребацује на њих. Обавештења са изричитим упућивањем на одредбе Закона, као и чињеницу да умножавање није дозвољено у комерцијалне сврхе, све више је део културе пословања библиотека свуда у свету.[8]

Из праксе библиотека познати су примери реномираних светских издавачких кућа које омогућавају контролисано умножавање делова публикација у сврху образовања и академског усавршавања (до 30%), као што су *EBSCO*, *Springer*, *Elsevier*, *Wiley* и др. Читајући Образложење нацрта, сматрамо да законодавац можда није у довољној мери имао у виду потребе образовања, већ да је читав Закон конципиран са становишта заштите књижевних дела, односно књижевника као носилаца права (када говоримо о области која се тиче библиотечке делатности). Наиме, академској заједници је од изузетног значаја могућност умножавања делова публикација за потребе истраживачких радова. Досадашња пракса показала је да ова заједница веома добро разуме и поштује сва ограничења употребе дела која је познавала досадашња регулатива, нарочито с обзиром на чињеницу да су и они сами и носиоци права.

Разумели смо потребу заштите права аутора, али такође заузели став о нужности да се узме у разматрање могућност изузимања библиотека из примене појединих одредби овог Закона.

Једна важна олакшица коју је до сада познавала регулатива у Србији, а која је предвиђена за укидање, односи се на чињеницу да је дозвољено умножавати књиге на захтев корисника уколико се у последње две године не могу наћи у слободној продаји. Овде говоримо о праву појединца да се обрати са оваквим захтевом, а не о праву да библиотека учини доступним ово дело и стави га у слободну дистрибуцију. Дакле, могућност се нуди само као услуга на захтев, а корисник се писмено обавезује да грађу користи само за личне, некомерцијалне потребе. Експерти тумаче да не постоји никакав правни ризик који угрожава библиотеку уколико је на овакав начин изашла у сусрет захтеву корисника. Такође, могуће је поставити водени жиг са назнаком да је одређеног дана примерак стављен на употребу за личне и некомерцијалне сврхе, чиме је библиотека испунила своју улогу, а уједно заштитила је и доктрину фер коришћења грађе.

Чланови новог Закона уређују право на правичну накнаду носиоцима ауторских права. Представља изненађење што они који регулишу право на правичну накнаду од умножавања ауторских дела фотокопирањем или сличном техником јер су дефинисани на начин који библиотеке у контексту ових одредби изједначава са фотокопирницама. Иницијатива да се по-

8 Драгана Милуновић, „У пресеку дељења и поседовања: перспективе Народне библиотеке Србије у посредовању између крајњег корисника и носилаца ауторских права", *Гласник Народне библиотеке Србије* XIX, 22 (2020): 18–19.

треба за копирањем у библиотекама стави у контекст друштвене улоге коју оне остварују и да се за њих остваре одређена изузимања из примене није прихваћена.

Међутим, није јасно дефинисан начин на који би организације за колективно остваривање права у пракси ова права и остваривале. Као узор је навођен модел СОКОЈ-а,[9] али утисак је да, највероватније из организационих разлога, организације које би се бавиле остваривањем права која обухватају штампана дела још увек немају јасну слику о томе како би ово функционисало у пракси.

Како сматра предлагач, најпотпунији међународни образац за решење питања права аутора да дозволи или забрани послугу оригинала или умноженог примерка свог дела је европска Директива о праву закупа и праву послуге и одређеним правима сродним ауторском праву у области интелектуалне својине број 115/2006. Одредбом члана 5. споменуте Директиве, предвиђено је да државе чланице Европске уније имају слободу да националним законом предвиде да аутор нема искључиво право да другом забрани послугу свог дела, али да има право на накнаду од те послуге.[10] У новом Закону је управо то предвиђено: право послуге није апсолутно право, аутор не може другом да забрани послугу свог дела трећим лицима, али зато има право на накнаду од такве послуге.

Законом је прецизно дефинисано шта се сматра послугом ауторског дела, ко су обвезници плаћања накнаде, као и то да се право на накнаду од послуге ауторских дела може остварити само преко организације за колективно остваривање ауторског и сродних права.

Законодавац се позива на то да је у свету развијен посебан систем под називом *Public Landing Rights* (*PLR system*), који представља право аутора на накнаду од библиотека које издају његова дела на послугу. Ово право у упоредном праву постоји и примењује се већ доста дуго. Први пут је као законска могућност аутора установљено 1946. у Данској, затим наредне, 1947. у Норвешкој, 1954. у Шведској, а данас најмање 41 земља света познаје овај систем, док се у свега 28 земаља заиста и примењује.[11]

Постоје различити правни основи за спровођење овог система, а наш је најсличнији немачком и аустријском, где се ово право установљава Законом који уређује ауторско и сродна права.

Постоје два различита метода израчунавања накнаде која ауторима припада од давања на послугу њихових дела од стране библиотека: 1) исплата на бази фреквентности позајмљивања одређеног дела из библиотеке, или 2) исплата на основу броја примерака књиге које одређени аутор има у библиотеци.

---

9 Организација музичких аутора Србије.

10 На основу Образложења нацрта закона о ауторском и сродним правима.

11 *Исто*.

Примера ради, у Великој Британији, Шведској, Немачкој, Холандији и другим земљама накнада коју аутор добија од библиотека зависи од тога колико се његова дела пута издаје на послугу. У Великој Британији подаци о томе колико је које дело пута давано на послугу добијају се од одређеног броја британских библиотека које су узете као узорак. Ти подаци се користе да би се утврдило колико је пута одређено дело издавано на послугу на националном нивоу, а онда се исплата врши на бази прорачуна годишње рате за позајмљивање једне књиге.[12]

С друге стране, у земљама као што су Канада, Аустралија, Данска и Нови Зеланд накнада се плаћа у зависности од тога колико примерака књига одређени аутор има у библиотеци.[13]

У вези са питањем исплате накнаде ауторима за коришћење њихових дела у библиотекама, иако већ раније дефинисана Законом из 2019. године, у питању би била обавеза нове природе, са којом библиотеке немају искуства у практичној примени. Почетно питање тицало би се извора финансирања ове нове обавезе.

Уз дужно поштовање аутора изнели смо став да НБС представља институцију културе од националног значаја, основану са мисијом дељења знања. Према свим међународним документима којима се дефинише улога библиотека у „друштву знања", полазна претпоставка је да библиотеке представљају институције чија је основна мисија управо то, дељење знања. Под овим начелом послују многи релевантни фактори у међународној библиотечкој заједници, залажући се за демократизацију знања и његову максималну доступност и искоришћеност. Поред тога, библиотеке су куповином дела за своје фондове већ једном испуниле обавезу у смислу поштовања имовинске компоненте ауторског права. Највећи број библиотека своје фондове формира куповином или поклоном, а поклон је израз легитимне слободне воље поклонодаваца, од којих су многи управо сами аутори.

Из достављеног текста Образложења нацрта разумели смо да је ова одредба повезана са усаглашавањем националне регулативе са европском Директивом о праву закупа и праву послуге и одређеним правима сродним ауторском праву у области интелектуалне својине број 115/2006, као и да имплементација ове директиве представља један од темељних повода за доношење новог Закона.

Са наше стране, сматрали смо да ова одредба није у духу оснивачких циљева библиотека и њихове темељне улоге у остваривању јавног интереса, а овај став деле и многе библиотеке широм света, укључујући и оне у земљама у којима је право јавног позајмљивања законом имплементирано и примењује се.

---

12 *Исто.*

13 *Исто.*

Треба додати и да библиотеке остварују Уставом загарантована права грађана на приступ знању и информацијама, а њихов задатак, дефинисан гранским законом који уређује област библиотечко-информационе делатности, подразумева сакупљање, обраду, чување и давање на коришћење библиотечко-информационе грађе и извора. Држава библиотекама обезбеђује буџетска средства да информације чине доступним најширој публици, као и средства за куповину књига. Куповина чини доминантан вид набавке у већини библиотека, а њен велики део заснива се на државном откупу публикација од издавача за потребе мреже библиотека. Дакле, држава буџетским средствима за куповину књига за библиотеке већ помаже носиоце ауторских права. Овакав облик подршке нема већина земаља на које се позива Образложење нацрта.

Поред тога, корисници библиотека плаћају чланарину, која традиционално постоји зато да би било омогућено коришћење библиотечке грађе. Идеја коришћења грађе у библиотекама темељи се на чињеници да се грађанима ставља на располагање грађа коју нису у могућности да купе или немају значајнији интерес да то учине. Наплаћивање коришћења дела у библиотекама разумемо као конфликт интереса између основног смисла наше струке и интереса аутора. Примарни задатак библиотека је да раде у јавном интересу, а он се односи на тежњу ка демократизацији знања у максималној мери која не угрожава права аутора. Ипак, утисак је да Директива није усмерена ка *заштити* права аутора, већ ка значајном *повећању* обима њихових права.

И за крај, треба упутити похвалу за Нацрт, и то за члан којим се суспендује ауторско право у интересу лица са инвалидитетом. Република Србија имплементацијом овог члана извршава најзначајнију обавезу преузету потврђивањем Маракешког уговора која се односи на обезбеђивање услова за прекограничну размену примерака дела у прилагођеном формату (члан 5 поменутог Уговора). Народна библиотека Србије је активностима у EIFL[14] конзорцијуму дала је свој допринос ратификацији Уговора.

У ИШЧЕКИВАЊУ КОНАЧНОГ ПРЕДЛОГА ЗАКОНА И ЊЕГОВЕ ИМПЛЕМЕНТАЦИЈЕ

У тренутку писања овог осврта на предлог новог Закона, још увек нису у потпуности спроведене све правне процедуре за његово усвајање. Очекује се и део у коме је потребно прибавити мишљења државних органа надлежних за послове сродне областима које Закон покрива, у које спада и Министарство културе Републике Србије. С обзиром на то да Закон о библиотечко-информационој делатности, као *lex specialis*, дефинише низ

14 *Electronic Information for Libraries.*

права и обавеза библиотека и корисника које је тешко помирити са потребама које, по природи ствари, тежи да обезбеди Закон о ауторском и сродним правима, претпоставка је да би и на овом нивоу могао бити отворен низ већ постављених питања описаних у овом раду. Поред тога, комплексност и развијеност библиотечке мреже, хетерогеност типова библиотека и њихових функција, разноврсност оснивача библиотека, бројност поверених послова чија се реализација одвија према посебно утврђеним моделима отвара и бројна питања која ће се односити на практичну примену новог Закона. Коначно, због посебног статуса Народне библиотеке Србије и Библиотеке Матице српске као националних библиотека, чија укупна грађа има статус културног добра према прописима које уређује област заштите културног наслеђа, требало би да се подразумева изузимање ових библиотека из примене неких одредби предвиђених новим Законом о ауторском и сродним правима. Ова деликатна усаглашавања остављамо правној струци, тежећи да у овом осврту скренемо пажњу на недоумице и неслагања из домена који обухвата стручна питања у библиотечко-информационој делатности.

ЛИТЕРАТУРА

Закон о ауторском и сродним правима („Службени гласник РС" бр. 104/09, 99/11, 119/12, 29/16 – одлука УС и 66/19).

Закон о библиотечко-информационој делатности („Службени гласник РС", бр. 52/2011 и 78/2021).

Милуновић, Драгана. „У пресеку дељења и поседовања: перспективе Народне библиотеке Србије у посредовању између крајњег корисника и носилаца ауторских права". *Гласник Народне библиотеке Србије*, 22 (2020), 13–24.

Образложење нацрта закона о ауторском и сродним правима, 2021.

Dragana Milunović
National Library of Serbia,
Belgrade

THE LAW ON COPYRIGHT AND RELATED RIGHTS PROPOSAL: NEW/OLD POSITION OF LIBRARIES

Summary

The new Law on Copyright and Related Rights proposal brought certain novelties that heralded changes in a domain that also applies to libraries. Harmonised with the European legal regulation, within which the new obligations are foreseen to be implemented, the proposal of the Law, by the nature of the matter it regulates, aims to protect, but also to expand the existing rights of copyright holders. The position of libraries within the text of the Law is insufficiently understood from the point of view of their role in the knowledge society. The paper presents the main remarks of the National Library of Serbia on the planned innovations in legal solutions.

Keywords: Law on Copyright and Related Rights, National Library of Serbia, Intellectual Property Office, Public Landing Right